

*Urszula Feliniak**

PRZYGOTOWANIE ABSOLWENTÓW SZKÓŁ DO KARIERY ZAWODOWEJ

1. WSTĘP

Rozwój społeczno-gospodarczy we współczesnym świecie opiera się przede wszystkim na wiedzy. To ona stanowi podstawę szybkiego postępu technicznego, technologicznego i organizacyjnego, a także tworzenia innowacyjnych dziedzin gospodarki. Wraz z tymi zmianami niektóre zawody całkowicie zanikają, a na ich miejsce powstają nowe. Treść wielu zawodów ulega znacznym modyfikacjom, co powoduje konieczność zdobywania przez pracowników nowej wiedzy i umiejętności zawodowych. Nowe wymagania wobec pracowników muszą znaleźć odzwierciedlenie w szkolnictwie zawodowym, które powinno elastycznie reagować na potrzeby gospodarki. Obecnie uważa się, że inwestycje w edukację mogą w znaczący sposób przyczynić się do przyspieszenia tempa wzrostu gospodarczego poprzez dostarczenie gospodarce wysoko wykwalifikowanych pracowników. Dlatego w krajach o najwyższej konkurencyjności gospodarczej są one traktowane jako priorytetowe. Dobrze rozwinięty system edukacji, w szczególności szkolnictwa zawodowego, przynosi również korzyści w wymiarze indywidualnym, ponieważ wspiera rozwój kariery zawodowej absolwentów i realizację ich własnych aspiracji życiowych. Dla Polski, podobnie jak dla innych krajów, rozwój edukacji stanowi ogromne wyzwanie. Dodatkową trudność w przypadku Polski stanowiła konieczność przystosowania systemu edukacji do wymogów nowych warunków społeczno-gospodarczych. Właściwie od początku okresu transformacji w Polsce obserwuje się proces ciągłych zmian systemu edukacji, który obejmuje m.in. aktualizację treści nauczania, doskonalenie metod pracy dydaktyczno-wychowawczej, wprowadzenie nowej struktury szkolnictwa, modernizację szkolnictwa zawodowego. Powstaje jednak pytanie, czy przeprowadzone reformy przyczyniają się faktycznie do poprawy jakości

* Dr, adiunkt, Katedra Pracy i Polityki Społecznej UŁ.

kształcenia i wspierają rozwój kariery zawodowej absolwentów. Ocena efektywności procesu kształcenia powinna stanowić podstawę do korekty przeprowadzonych reform. W artykule skoncentrowano się na szkolnictwie zawodowym, które ma największe znaczenie w przygotowaniu absolwentów szkół do kariery zawodowej.

2. REFORMA POLSKIEGO SZKOLNICTWEM ZAWODOWEGO A PRZYGOTOWANIE ABSOLWENTÓW DO KARIERY ZAWODOWEJ

Rozważania na temat doskonalenia polskiego szkolnictwa zawodowego warto rozpocząć od przypomnienia pojęcia efektywności kształcenia zawodowego. U. Jeruszka¹ określa ją jako „miarę zgodności efektów kształcenia zawodowego z przyjętymi celami kształcenia zawodowego, tj. miarą stopnia osiągnięcia celów, przy jednoczesnej ocenie zakresu i poziomu tych celów, przy uwzględnieniu w ich sformułowaniach wymagań pracy, przy minimalnym wkładzie środków i zasobów w procesie ich osiągania, przy uwzględnieniu wpływu czynnika czasu”. Poszukując czynników, które mogą wpłynąć na efektywność kształcenia powinno się przeanalizować model efektywności kształcenia zawodowego. U. Jeruszka² proponuje przedstawienie go przy pomocy następującego wzoru:

$$E = f(N, U, T, W, O, \acute{S})$$

gdzie:

- E - efektywność kształcenia zawodowego;
- f - symbol funkcji;
- N - czynniki związane z nauczycielem;
- U - czynniki związane z uczniem;
- T - treści kształcenia zawodowego;
- W - warunki realizacji procesu kształcenia zawodowego;
- O - czynniki związane z organizacją kształcenia zawodowego;
- Ś - czynniki związane z zewnętrznym otoczeniem szkoły.

Okazuje się, że efektywność kształcenia zawodowego zależy przede wszystkim od pracy nauczycieli (np. ich kwalifikacji, motywacji), kształconych uczniów (np. ich zdolności, motywacji do nauki), treści kształcenia zawodowego

¹ U. Jeruszka, *Teoretyczne podstawy efektywności kształcenia zawodowego*, [w:] U. Jeruszka, *Efektywność kształcenia zawodowego. Kształcenie zawodowe a rynek pracy*, Warszawa 2000, s. 26.

² Tamże, s. 32.

(np. prawidłowego skonstruowania programów nauczania), warunków realizacji tego procesu (np. wyposażenia szkoły w pomoce i środki dydaktyczne), czynników dotyczących organizacji procesu kształcenia (np. doboru metod kształcenia). Wśród czynników determinujących efektywność kształcenia, a działających poza systemem szkolnym można wymienić m.in.: zmiany gospodarcze wynikające z procesów integracyjnych i zbliżania polskiej gospodarki do gospodarek krajów Unii Europejskiej, prognozy zapotrzebowania na pracę według kwalifikacji, diagnozy i monitoring podaży i popytu na zawody na poszczególnych rynkach zawodowo-terytorialnych, formy i zakresy współpracy przedsiębiorstw ze szkołami zawodowymi, informacje o zawodowych losach absolwentów szkół, nakłady budżetowe i pozabudżetowe na edukację, odpowiednie przepisy prawne władz centralnych i lokalnych, administracji oświatowej, systemu urzędów pracy, inne szkoły zawodowe i uczelnie w otoczeniu danej szkoły, zakresy i formy doskonalenia zawodowego, realizowane w ośrodkach metodycznych, doradczych, środki masowego przekazu, multimedia, zagraniczne osoby, instytucje uczestniczące w kształceniu zawodowym³. Poprawa efektywności polskiego szkolnictwa zawodowego, która powinna ułatwić absolwentom skuteczne wejście na rynek pracy wymaga dokonania odpowiednich zmian w tych obszarach.

Podstawowym celem szkolnictwa zawodowego jest przygotowanie absolwentów szkół do kariery zawodowej, w szczególności do jej wczesnego etapu, kiedy następuje wejście w życie zawodowe. Wymaga to wyposażenia uczniów w toku kształcenia w najnowszą wiedzę teoretyczną i doświadczenia praktyczne, a także uformowania pewnych cech osobowości, postaw i motywacji, które są niezbędne do skutecznego wykonywania wybranego zawodu. Wśród kompetencji szczególnie pożądanymi u współczesnych pracowników często wymienia się: elastyczność działania, kreatywność, dobrą komunikację, umiejętność pracy zespołowej, posługiwanie się nowoczesną technologią informacyjną, umiejętność selekcjonowania i przetwarzania informacji. Na szczególną uwagę zasługuje kreatywność, ponieważ sama wiedza bez kreatywnej postawy jednostki często nie pozwala zainicjować twórcze, innowacyjne działanie. Dlatego w gospodarce opartej na kreatywności, którą można uznać za kolejną fazę rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, efektywny system edukacji powinien nie tylko przekazywać wiedzę, ale także uczyć ją wykorzystywać w sposób twórczy i innowacyjny⁴. W celu ułatwienia absolwentom rozpoczęcia kariery zawodowej szkoły powinny przekazywać

³ Tamże, s. 31.

⁴ B. Karnat-Jasicka, *Uwarunkowania rozwoju społeczeństwa i gospodarki kreatywnej. Zarys problemu*, [w:] A. Kukliński, K. Pawłowski (red.), *Przyszłość Europy - wyzwania globalne, wybory strategiczne*, Nowy Sącz 2006, s. 154, 157.

również wiedzę na temat funkcjonowania rynku pracy i metod poszukiwania pracy.

Od 1990 r. dokonano wielu zmian w polskim systemie edukacji zawodowej, które miały poprawić przygotowanie absolwentów szkół do kariery zawodowej. Jednym z istotniejszych założeń reformy było odejście od wąsko profilowanego kształcenia zawodowego na rzecz kształcenia szerokoprofilowego (ogólnozawodowego) oraz upowszechnienie kształcenia na poziomie średnim i wyższym dla zapewnienia większej mobilności zawodowej absolwentów⁵. Oznacza to ukierunkowanie działań reformy na rozszerzenie kształcenia ogólnego i ograniczenie kształcenia wykwalifikowanych robotników. Realizując te założenia obniżono liczbę zasadniczych szkół zawodowych, a także średnich szkół zawodowych w zawodach, które uznano za nadreprezentatywne wśród bezrobotnej młodzieży (np. rolniczych, górniczych, pielęgniarskich)⁶. Istotne było również utworzenie w latach dziewięćdziesiątych wolnego rynku usług edukacyjnych, dzięki czemu powstało wiele szkół niepublicznych na wszystkich poziomach kształcenia, które szybko reagowały na zmiany preferencji uczniów i studentów w odniesieniu do kierunków kształcenia. Dzięki temu zostały zaspokojone rosnące ambicje młodzieży i nastąpił szybki wzrost absolwentów z wykształceniem wyższym i średnim. Zgodnie ze Strategią Rozwoju Edukacji na lata 2007–2013 zjawisko to należy uznać za pozytywne. Odnotowano w niej – w porównaniu do 1988 roku – wzrost osób z wykształceniem wyższym o 52%, a także wzrost absolwentów szkół średnich o 34%. W dokumencie tym stwierdzono również, że głównym celem rozwoju polskiej edukacji jest dalsze podnoszenie poziomu wykształcenia społeczeństwa. Przewiduje się, że do 2013 r. wykształcenie średnie w grupie wiekowej 25-45 lat będzie posiadało 70% absolwentów. Jednocześnie podkreśla się konieczność zapewnienia wysokiej jakości kształcenia⁷. Idea dostarczenia absolwentom dużej ilości wiedzy ogólnej na wszystkich etapach edukacji znalazła odzwierciedlenie w reformie z 1999 r., kiedy wprowadzono dwustopniową szkołę średnią. W pierwszym etapie tego kształcenia wszyscy uczniowie zdobywają wiedzę ogólną. Później dokonują już pierwszych wyborów, dotyczących dalszej kariery zawodowej. Dla uczniów, którzy już na tym etapie życia planują budować swoją karierę w oparciu o wyższe wykształcenie przeznaczone są przede wszystkim licea ogólnokształcące, w których realizowane jest jedynie kształcenie ogólne (w zakresie podstawowym lub rozszerzonym), a edukacja kończy się maturą.

⁵ *Narodowa Strategia Wzrostu Zatrudnienia i Rozwoju Zasobów Ludzkich w latach 2000-2006*, s. 34.

⁶ D. Możdżeńska-Mrozek, *Rola partnerów społecznych w rozwoju szkolenia zawodowego*, [w:] S. Borkowska (red.), *Edukacja zawodowa a rynek pracy*, Raport IPiSS, zeszyt nr 17, Warszawa 1999, s. 69.

⁷ *Strategia Rozwoju Edukacji na lata 2007–2013*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, s. 9, 26.

Absolwenci gimnazjum pragnących wraz maturą zdobyć kwalifikacje zawodowe kierują się najczęściej do liceum profilowanego lub technikum. W obu typach szkół wykształcenie ogólne przekazywane jest uczniom w zakresie podstawowym. Jednak tylko absolwenci technikum uzyskują konkretny zawód i mogą bezpośrednio po jego ukończeniu podjąć pracę. Natomiast liceum profilowane nie kształci w konkretnym zawodzie, ale ma przekazywać uczniom przygotowanie ogólnozawodowe w profilach dostosowanych do potrzeb polskiej gospodarki i europejskiego rynku pracy. W systemie edukacji pozostawiono szkoły zawodowe, przeznaczone dla uczniów, którzy chcą szybko zdobyć zawód, a nie zależy im na uzyskaniu średniego wykształcenia. Uwzględniono w nim również możliwość zmiany decyzji, dotyczących kariery zawodowej. Absolwenci szkół zawodowych mogą w dalszym ciągu podnosić swoje kwalifikacje uzupełniających liceach ogólnokształcących lub technikach, co daje im możliwość zdobycia średniego wykształcenia, a w dalszej przyszłości nawet ukończenia studiów. Z kolei uczniowie, którzy ukończyli licea mogą szybko uzyskać kwalifikacje zawodowe poprzez ukończenie szkoły policealnej. W efekcie opisanych zmian w szkolnictwie zawodowym uczniowie uzyskują większe niż w poprzednim systemie przygotowanie ogólnozawodowe, a ich decyzja dotycząca wyboru zawodu zostaje przesunięta na okres późniejszy.

Wprowadzeniu nowej struktury szkolnictwa zawodowego towarzyszyło wiele innych zmian, mających poprawić jakość kształcenia. Pojawiły się nowe specjalności, przygotowujące uczniów do pracy w nowych zawodach i stanowiskach pracy, takich jak: informatyk, sprzedawca w dużych marketach, makler giełdowy, wizażysta itp.⁸ Opracowano podstawy programowe kształcenia w zawodzie, zawierające tzw. treści stałe zawodu, co miało zapewnić ukształtowanie umiejętności gwarantujących skuteczne wykonywanie zawodu, a także porównywalność kwalifikacji zawodowych. Jednocześnie pojawiła się możliwość dostosowywania programów nauczania do regionalnych i lokalnych potrzeb społeczno gospodarczych⁹. Warte odnotowania jest podjęcie próby stworzenia i wdrażania modułowych programów nauczania, które integrują proces zdobywania wiedzy teoretycznej z różnych dziedzin i umiejętności praktycznych, związanych z wykonywaniem przyszłych zadań zawodowych, a także pozwalają na indywidualizację procesu nauczania. Programy takie opracowywano m.in. w ramach programu *Phare/Upet* i *Phare/Improve*. Do programów nauczania wprowadzono także przedmioty, które pozwalają zdobyć podstawową wiedzę z zakresu ekonomii i umiejętności poruszania się na rynku pracy (np. zarys wiedzy o gospodarce, przedsiębiorczość)¹⁰. W programach

⁸ D. Możdżeńska-Mrozek, *Rola partnerów społecznych...*, s. 69.

⁹ J. Dretkiewicz-Więch, *Kształcenie zawodowe w Polsce*, [w:] U. Jeruszka, *Efektywność...*, s. 203.

¹⁰ Tamże.

znalazły się również przedmioty rozwijające inne kompetencje, wymagane u współczesnych pracowników (np. informatyka). Innym obszarem, w którym dokonano zmian w celu poprawy jakości kształcenia był system motywowania i awansowania nauczycieli. W celu poprawy jakości pracy nauczycieli stworzono kilka stopni awansu zawodowego. Kolejne stopnie tego awansu oznaczają dla nauczycieli wyższe wynagrodzenie, ale wiążą się z oceną efektów pracy dokonywaną przez komisję ekspertów.

Z pewnością reforma polskiego systemu edukacji przyniosła wiele korzystnych zmian, które poprawią efektywność kształcenia i przygotowanie absolwentów do kariery. Jednak można się również spotkać ze słowami krytyki na temat jej założeń. M. Kabaj¹¹ zwrócił uwagę na fakt, że założenie reformy polskiej edukacji z 2000 r. przyjmujące jako najkorzystniejszą proporcję między absolwentami szkół ogólnokształcących i zawodowych 80:20 była całkowicie oderwana od realiów i struktur kształcenia w krajach współczesnej Europy¹². Średnio w Europie odsetek uczniów w szkołach ogólnokształcących wynosi 40%, a w zawodowych 60%. Być może jedną z przyczyn takich założeń reformy stało się niewłaściwe rozumienie pojęcia kształcenia szerokoprofilowego, które zostało utożsamione z wykształceniem ogólnym bez zawodu. M. Kabaj uważa, że kształcenie szerokoprofilowe powinno uwzględnić zarówno wiedzę teoretyczną, jak i praktyczną, która umożliwi wykonywanie zawodu o szerokim profilu (np. zawód stolarza może dawać uprawnienia do wykonywania kilku specjalności: stolarza meblowego, budowlanego, parkieciarza itp.) lub wiązki zawodów (np. hydraulik może mieć uprawnienia murarza, malarza itd.). Jednak wiedza ogólna i teoretyczna dostarczona w ramach kształcenia szerokoprofilowego powinna również stworzyć podstawy do szybkiego opanowania wiedzy i umiejętności nowego zawodu. Natomiast nie można ograniczać się jedynie do kształcenia ogólnego, ponieważ pracodawcy poszukują pracowników, przygotowanych do wykonywania pracy na konkretnych stanowiskach.

Zdaniem M. Kabaja¹³, poważnym problemem może stać się nadmierny rozwój szkolnictwa wyższego. Większość młodych ludzi pragnie zdobyć dyplom wyższej uczelni, który ma umożliwić podjęcie dobrej pracy, przynoszącej satysfakcję i wysokie wynagrodzenie, a także awans zawodowy i społeczny. Tak więc na decyzję o podjęciu studiów wyższych wpływają przede wszystkim aspiracje młodzieży i ich rodziców, natomiast nie są brane pod

¹¹ M. K a b a j, *Optymalizacja struktur kształcenia zawodowego i popytu na pracę. Czy grozi nam masowe bezrobocie absolwentów szkół wyższych?*, [w:] U. J e r u s z k a, *Optymalizacja kształcenia zawodowego z punktu widzenia potrzeb rynku pracy*, Warszawa 2002, s. 29-32.

¹² Obecnie zakłada się proporcję między absolwentami szkół ogólnokształcących i zawodowych jako 70:30.

¹³ M. K a b a j, *Optymalizacja struktur...*, s. 21-23.

uwagę prognozy popytu na pracę. Nieograniczony rozwój kształcenia na poziomie wyższym nie jest jednak możliwy, ponieważ z czasem rozmiary tego kształcenia przekroczą potrzeby gospodarki i sytuacja absolwentów z wyższym wykształceniem na rynku pracy pogorszy się. Tymczasem skuteczne wejście na rynek pracy jest dla większości absolwentów bardzo ważne, a doświadczenia z tego okresu mogą mieć decydujący wpływ na przyszłą karierę zawodową absolwentów. Niemożność znalezienia pracy może negatywnie oddziaływać na kondycję psychiczną absolwentów, powodować ich zniechęcenie i apatię¹⁴. W takim razie dla poprawy efektywności szkolnictwa niezbędne jest wprowadzenie zarówno bieżącego monitorowania zawodów deficytowych i nadwyżkowych, jak i sporządzanie prognoz popytu na pracę według kwalifikacji nie rzadziej niż co 3 lata. Działania te mogą stanowić podstawę do korekty struktury kształcenia w szkołach zawodowych, umożliwiając wcześniejsze przygotowanie i organizację doksztalcenia i przekwalifikowania osób, na które popyt na rynku pracy będzie się zmniejszał, a także ułatwiają młodzieży racjonalne planowanie kariery zawodowej i przyczyniają się do zmniejszenia bezrobocia absolwentów¹⁵.

Poszukując sposobów na zmniejszenia poziomu bezrobocia absolwentów należy wziąć również pod uwagę możliwość wprowadzenia systemu dualnego kształcenia zawodowego, w który łączy praktykę zawodową uczniów na stanowiskach pracy z kształceniem teoretycznym w szkole zawodowej. Ten system kształcenia jest stosowany w wielu krajach europejskich (np. w Szwajcarii obejmuje on 87% uczniów, w Niemczech 69% uczniów, a w Austrii 47% uczniów). Zdaniem M. Kabaja, stosowanie w tych krajach na wielką skalę dualnego kształcenia przyczynia się obniżenia poziomu bezrobocia wśród młodzieży¹⁶. W Polsce kształcenie praktyczne było realizowane najczęściej w postaci zajęć praktycznych i praktyki zawodowej. Praktyczna nauka zawodu odbywała się najczęściej w warsztatach szkolnych oraz bezpośrednio na stanowiskach produkcyjnych w różnych przedsiębiorstwach i instytucjach współpracujących ze szkołami. Po uzyskaniu pełnej samodzielności wiele przedsiębiorstwa ograniczyło współpracę ze szkołami, co spowodowało zwiększenie liczby uczniów realizujących program praktycznego kształcenia jedynie w warsztatach szkolnych, które były słabo wyposażone¹⁷. Było to bardzo niekorzystne zjawisko, ponieważ doświadczenia zdobyte w przedsiębiorstwie

¹⁴ U. Jeruszka, *Dostosowanie kształcenia zawodowego do potrzeb rynku pracy*, [w:] U. Jeruszka, *Optymalizacja kształcenia zawodowego z punktu widzenia potrzeb rynku pracy*, Warszawa 2002, s. 64.

¹⁵ U. Jeruszka, *Zakończenie*, [w:] U. Jeruszka, *Efektywność...*, s. 312.

¹⁶ M. Kabaj, *Efektywność kształcenia zawodowego w wybranych krajach. Przewaga systemu dualnego*, [w:] U. Jeruszka, *Efektywność...*, s. 182, 187.

¹⁷ J. Dretkiewicz-Więch, *Kształcenie zawodowe w Polsce*, [w:] U. Jeruszka, *Efektywność...*, s. 209.

wpływają pozytywnie na start zawodowy absolwentów. W przypadku realizacji kształcenia praktycznego w przedsiębiorstwie wiedza i umiejętności zdobyte podczas pracy odpowiadają wymaganiom na stanowiskach pracy w innych przedsiębiorstwach regionu. Ponadto praca w rzeczywistych warunkach przedsiębiorstwa pozwala uczniom poznać relacje międzyludzkie w miejscu pracy, układ stosunków podwładny – przełożony, zdobyć umiejętność znalezienia się w grupie pracowników¹⁸. Trudności z realizacją praktycznej części kształcenia skłoniły do poszukiwania nowych rozwiązań. W oparciu o istniejące już struktury szkolnictwa podjęto próbę stworzenia centrów kształcenia praktycznego. Inną propozycją jest stopniowe wprowadzenie w Polsce systemu dualnego kształcenia. Zdaniem M. Kabaja można wprowadzić go w dwóch etapach. W pierwszym szkoły samodzielnie nawiązywałyby w współpracę z przedsiębiorstwami, a w drugim należałoby wdrożyć w Polsce ustawę o dualnym systemie kształcenia, poprzedzoną konsultacjami z partnerami społecznymi¹⁹. Współpraca między szkołami a przedsiębiorstwami jest bardzo ważna dla poprawy efektywności kształcenia. Podejmując taką współpracę trzeba zdawać sobie, że może ona mieć wszechstronny charakter: ekonomiczny (np. stypendia dla uczących się, finansowanie wyposażenia placówek edukacyjnych), wykonywania pracy zawodowej przez uczniów, pedagogiczny (np. wspólne konstruowanie programów nauczania), kulturowy i społeczny (np. udział w targach pracy)²⁰.

Decyzję zawodowe podjęte przez uczniów często wpływają na całą ich późniejszą karierę zawodową. Podczas wyboru zawodu i planowania własnej ścieżki kariery młodzież musi potrafić właściwie rozpoznać nie tylko swoje aspiracje, ale także własne możliwości intelektualne, właściwości psychiczne, zainteresowania i uzdolnienia. Nie jest to jednak sprawą łatwą. Dlatego szkoły powinny pomagać swoim uczniom w planowaniu własnej kariery, a także dostarczać informacji na temat możliwości rozwoju zawodowego w wybranym przez nich kierunku kształcenia, możliwościach przekwalifikowania się i kształcenia ustawicznego²¹. W szkołach doradztwem zawodowym mogą zajmować się zarówno nauczyciele, jak i pedagog lub psycholog szkolny. Jednak często informacja i orientacja zawodowa bywają przez wychowawców postrzegane jako mało istotne potrzeby ucznia, a dostęp do pedagogów lub

¹⁸ U. Jeruszka, E. Drogosz-Zabłocka, *Efektywność zewnętrzna kształcenia zawodowego w opinii dyrektorów szkół zawodowych przedsiębiorstw i urzędów pracy*, [w:] U. Jeruszka, *Efektywność...*, s. 239, 241.

¹⁹ M. Kabaja, *Jak unowocześnić kształcenie zawodowe w Polsce. Założenia projektu systemu dualnego*, [w:] U. Jeruszka, *Optymalizacja...*, s. 164.

²⁰ E. Drogosz-Zabłocka, *Współpraca szkół i przedsiębiorstw – zasady, formy i zakres współpracy*, [w:] U. Jeruszka, *Optymalizacja...*, s. 142.

²¹ E. Drogosz-Zabłocka, *Orientacja i poradnictwo zawodowe jako narzędzie optymalizacji kształcenia zawodowego*, Warszawa 2002, s. 115.

psychologów szkolnych bywa utrudniony²². W takim wypadku absolwenci mogą skorzystać z poradnictwa zawodowego prowadzonego przez inne instytucje, np. urzędy pracy. Ciekawą formę doradztwa stworzyły uczelnie wyższe. Funkcjonują na nich najczęściej biura karier, które świadczą usługi z poradnictwa zawodowego (m.in. pomagają studentom w opracowaniu optymalnych ścieżek rozwoju kariery), gromadzą i udostępniają informacje o rynku pracy, pośredniczą w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych studentów w trakcie studiów, a także współpracują z macierzystymi uczelniami i urzędami pracy w wypracowaniu najskuteczniejszych form pomocy absolwentom wchodzącym na rynek pracy²³.

Rozwój kariery absolwentów nie kończy się podjęciem pierwszej pracy, ale trwa przez całe życie zawodowe. Przewiduje się, że w tym czasie pracownicy będą zmieniać zawód przynajmniej trzykrotnie, a średnio raz na pięć lat cała wiedza powinna być odnawiana, ponieważ stanie się nieaktualna²⁴. W takim razie system edukacji powinien wspierać proces uczenia się pracowników przez całe życie. Zgodnie z koncepcją kształcenia ustawicznego kształcenie zawodowe edukacja zawodowa powinna być realizowana zarówno w na różnych poziomach systemu szkolnego, jak i w systemie pozaszkolnym. Obecnie liczba osób doksztalcających się w Polsce wynosi średniorocznie 1,2–1,5 mln osób, czyli 8–10% pracujących w gospodarce. Dla porównania w krajach Unii Europejskiej z tej formy zwiększenia wsparcia rozwoju kariery zawodowej korzysta ok. 20% pracujących²⁵. W 2003 r. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu przyjęło *Strategię rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2010*. Przewiduje się w niej wiele działań wspierających rozwój kształcenia ustawicznego, m.in. zwiększenie dostępności do informacji o kształceniu i szkoleniach, zapewnienie różnorodności oferty edukacyjnej, usuwanie barier społecznych i psychologicznych, stworzenie systemu akredytacji instytucji prowadzących kształcenia ustawiczne, wprowadzenie standardów edukacyjnych, wynikających ze standardów zawodowych, zwiększenie zaangażowania państwa, organów samorządowych, organizacji pracodawców i innych partnerów społecznych w prowadzeniu wspólnej polityki w zakresie kształcenia ustawicznego, zagwarantowanie powszechnych i stale dostępnych usług, obejmujących poradnictwo edukacyjno-zawodowe dla pracowników na każdym

²² Tamże, s. 109.

²³ P. P a w l a k, *Biura karier jako instrumenty efektywnego wsparcia młodzieży akademickiej w wejściu na rynek pracy*, [w:] U. J e r u s z k a (red.), *Metody badania losów i karier absolwentów szkół zawodowych*, Warszawa 2001, s. 93-94.

²⁴ E. C i e p u c h a, *Losy zawodowe absolwentów w ujęciu regionalnym. Studium przypadku – metody badania losów absolwentów regionu łódzkiego*, [w:] U. J e r u s z k a (red.), *Metody...*, s. 69.

²⁵ *Strategia rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2010*, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa 2003, s. 4.

etapie kariery zawodowej²⁶. Wdrażanie koncepcji kształcenia ustawicznego wymaga udoskonalenia funkcjonującego w Polsce systemu oceniania i dokumentowania wyników kształcenia zawodowego²⁷.

Polskim systemie szkolnictwa zawodowego został już w znaczący sposób zreformowany. Powinno się to przyczyniać się do poprawy przygotowania absolwentów szkół do kariery zawodowej. Jednak dopiero ocena efektywności procesu kształcenia zawodowego może być ostatecznym weryfikatorem przeprowadzonych zmian.

3. BADANIE LOSÓW ABSOLWENTÓW JAKO INSTRUMENT OCENY EFEKTYWNOŚCI PROCESU KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO

Badanie losów absolwentów jest bardzo ważną metodą oceny efektywności kształcenia zawodowego. Pozwala ona zebrać informacje na temat szybkości i skuteczności wejścia absolwentów na rynek pracy, a także prześledzić dalsze etapy rozwoju ich kariery. Szczególnie cenna z punktu widzenia oceny jakości kształcenia zawodowego jest możliwość określenia stopnia przygotowania absolwentów do wykonywania zadań, określonych w ich charakterystyce zawodowej oraz zidentyfikowania czynników i zjawisk, które powodują powstanie rozbieżności między polityką kształcenia a polityką zatrudnienia. U. Jeruszka²⁸ zwraca uwagę na fakt, że w badaniach losów absolwentów za zmienną zależną należy przyjąć właśnie losy badanej grupy absolwentów, a następnie – w procesach rozumowania redukcyjnego – poszukiwać wszystkich czynników warunkujących kształtowanie się zmiennej zależnej. W przypadku losów absolwentów mogą nimi być m.in. czynniki wpływające na kontynuację nauki, czynniki warunkujące stan bezrobocia i rodzaj trudności uniemożliwiających zatrudnienie, podjęcie pracy zgodnie z wyuczonym zawodem lub potrzebami rynku pracy, postawy i cechy psychofizyczne absolwenta, które sprzyjają lub utrudniają pozyskanie pierwszej pracy. Przykładowe obszary badania losów absolwentów, w obrębie których poszukuje się czynników determinujących karierę absolwentów prezentuje tabela 1.

²⁶ Tamże, s. 5-11.

²⁷ U. Jeruszka, *Elementy programu dostosowywania kształcenia zawodowego do popytu gospodarki na kadry kwalifikowane*, [w:] U. Jeruszka (red.), *Optymalizacja kształcenia zawodowego z punktu widzenia potrzeb rynku pracy*, Warszawa 2002, s. 95.

²⁸ U. Jeruszka, *Metodologiczny aspekt badania zawodowych losów absolwentów szkół* [w:] U. Jeruszka (red.), *Metody ...*, s. 20.

Tabela 1

Obszary badania losów absolwentów

Obszary badania losów absolwentów	Problemy rozważane w ramach poszczególnych obszarów
Wybór kierunku kształcenia oraz ocena wyników pracy szkoły zawodowej	<ul style="list-style-type: none"> - przyczyny wyboru kierunku kształcenia, - adekwatność oferowanych kierunków kształcenia i nauczanych zawodów do potrzeb rynku pracy, - poziom przekazywanej przez szkołę wiedzy teoretycznej i praktycznej, niezbędnej do realizacji zadań wchodzących w zakres określonego zawodu, - oferowanie przez szkołę możliwości zdobywania dodatkowych umiejętności zawodowych, - zgodność programów nauczania z aktualnym poziomem wiedzy zawodowej, techniki i technologii wytwarzania produktów i usług, - przygotowanie absolwentów do poruszania się na rynku pracy, umiejętnego poszukiwania pracy, - wpływ świadectwa szkoły na zatrudnienie;
Poszukiwanie i podjęcie pierwszej pracy	<ul style="list-style-type: none"> - metody poszukiwania pierwszej pracy, - mobilność absolwentów, - trudności w poszukiwaniu pierwszej pracy, - czynniki i cechy sprzyjające podjęciu pierwszej pracy, - czas podjęcia pracy, - zgodność pierwszej pracy z wyuczonym zawodem, - oczekiwania wobec pierwszej pracy, - ocena pierwszego miejsca pracy, - przyczyny zmiany pierwszej pracy;
Bierność zawodowa	<ul style="list-style-type: none"> - przyczyny niepodjęcia pracy, - przyczyny i możliwości aktywizacji zawodowej, - pomoc urzędów pracy;
Zmiany położenia na rynku pracy	<ul style="list-style-type: none"> - przyczyny zmiany miejsca pracy, - przyczyny zmiany zawodu, - podnoszenie kwalifikacji, - ogólna ocena własnych losów zawodowych;
Sylwetka absolwenta	<ul style="list-style-type: none"> - sytuacja rodzinna i warunki życia absolwenta, - postawy absolwenta, - cechy psychofizyczne absolwenta, - wizja własnej kariery;

Źródło: Opracowanie własne.

Zakres problemów uwzględnionych w badaniach losów absolwentów może być różny w zależności od potrzeb podmiotów, które korzystają z wyników tych badań. Dyrektorzy szkół mogą wykorzystywać informacje uzyskane z badań losów absolwentów do modyfikowania kierunków i treści kształcenia w celu dostosowania ich do potrzeb lokalnego rynku pracy. Wyniki badań, świadczące o korzystnym wpływie szkoły na rozwój kariery jej absolwentów kształtują pozytywny wizerunek szkoły i mogą wspierać jej promocję. Z kolei władze lokalne, które nie powinny dopuścić do kształcenia w zawodach nieprzydatnych na lokalnym rynku pracy uzyskuje w wyniku badań losów absolwentów cenne informacje do podejmowania decyzji. Oceną efektywności kształcenia poprzez obserwacje losów absolwentów powinny być zainteresowane również władze oświatowe, które ponoszą odpowiedzialność za model kształcenia. Natomiast w przypadku młodzieży informacje na temat losów absolwentów szkół powinny ułatwić podjęcie trafnej decyzji, dotyczącej wyboru zawodu i specjalizacji, a zarazem kierunku rozwoju własnej kariery²⁹.

Badanie losów absolwentów szkół jest złożonym, wieloetapowym procesem. Planując jego przeprowadzenie należy zwrócić na dobór odpowiednich źródeł informacji i narzędzi badawczych. Oprócz badania opinii absolwentów za pomocą kwestionariusza ankiety pocztowej lub wywiadu można sięgnąć do dokumentacji przedsiębiorstwa, dotyczącej ilości i jakości wykonywanych prac, obserwacji czynności pracowniczych, obserwacji sposobów wykonywania pracy przez pracowników, rejestrów urzędów pracy, a także opinii pracodawcy uzyskanej metodą sondażu diagnostycznego³⁰. Zanim przystąpi się do wyciągania wniosków z analizy badań empirycznych należy również zebrać i wziąć pod uwagę informacje na temat uwarunkowań gospodarczych i zatrudnieniu w danym regionie. W trakcie interpretacji wyników badania losów absolwentów, szczególnie gdy zmienia się teren badania, należy zwrócić uwagę na możliwość pojawienia się nowych zmiennych, które pociągają za sobą zmianę podstaw wnioskowania. Niedostrzeżenie tego zjawiska może być przyczyną błędów we wnioskowaniu. Na przykład, istnieje możliwość przyjęcia jako zmiennej (przyczyny) faktu aktualnie nieistotnego, który w przeszłości lub na innym terenie był istotny przy jednoczesnym uwzględnieniu zmiennej nieistotnej, ale łatwo dostrzegalnej. W przypadku badania losów absolwentów można sobie wyobrazić sytuację, w której jako przyczynę niepowodzeń w pracy przyjmuje się braki

²⁹ U. Jeruszka, *Jakość kształcenia zawodowego w świetle potrzeb rynku pracy*, [w:] S. Borkowska (red.), *Edukacja zawodowa a rynek pracy*, Raport IPiSS, zeszyt nr 17, Warszawa 1999, s. 134; J. Wójciak, *Badanie zawodowych losów absolwentów szkoły wyższej*, [w:] U. Jeruszka (red.), ..., s. 90.

³⁰ K. Symela, J. Figurski, *Metody badań efektywności zewnętrznej kształcenia zawodowego*, [w:] U. Jeruszka, *Efektywność kształcenia zawodowego. Kształcenie zawodowe a rynek pracy*, Warszawa 2000, s. 77; U. Jeruszka, *Metodologiczny aspekt...*, s. 23-24.

w przygotowaniu szkolnym, podczas gdy faktyczną przyczyną będą błędy w zarządzaniu zasobami ludzkimi³¹.

W Polsce prowadzi się już obecnie badania losów absolwentów. Badania w tym zakresie podjęły szkoły wyższe oraz zawodowe szkoły zasadnicze i średnie, choć do tej pory nie jest są one jeszcze powszechną praktyką. Losy absolwentów badały również inne instytucje: Główny Urząd Statystyczny (w połączeniu z badaniem aktywności ekonomicznej ludności), instytucje oświatowe (np. Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego w ramach projektu badawczego „Losy zawodowe absolwentów”), Ministerstwo Edukacji Narodowej (badanie efektywności kształcenia zawodowego w oparciu o programy nauczania o budowie modułowej). U. Jeruszka³² ocenia, że badania losów absolwentów są w Polsce obecnie prowadzone są w oparciu o rozmaite kwestionariusze, które niejednokrotnie zawężają problem badawczy do przejścia od edukacji do rynku pracy. Niepokojący jest także fakt, że często absolwenci są obserwowani jedynie przez rok. W efekcie obniża się wartość poznawcza tych badań. Autorka proponuje, aby Ministerstwo Edukacji i Nauki wspólnie z Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej zleciło wszystkim rodzajom szkół zawodowych przeprowadzanie badań losów absolwentów co roku lub co dwa lata oraz wykorzystanie wyników tych badań do doskonalenia struktury i treści kształcenia. Konieczne jest również ujednoczenie metodologii i narzędzi badawczych, przynajmniej w przypadku absolwentów szkół tych samych typów i poziomów, kształcących się w tych samych zawodach. Z pewnością pomogłaby w tym koordynacja pracy badawczej, dotyczącej losów absolwentów. Zdaniem U. Jeruszki funkcje takie mógłby spełniać międzyinstytutowy zespół do badania losów i karier zawodowych absolwentów szkół, który prowadziłby badania, opracowywał wyniki i na ich podstawie doradzał szkołom, w jaki sposób dostosowywać kierunki i treść kształcenia. Jego działalność mogłoby finansować Ministerstwo Edukacji i Nauki oraz władze samorządowe. Pomimo że w Polsce trzeba jeszcze udoskonalać system badania losów absolwentów, wyniki dokonanych już badań obrazują cechy charakterystyczne szkolnictwa zawodowego, a także mogą wskazywać na pożądane kierunki jego doskonalenia.

³¹ U. Jeruszka, *Metodologiczny...*, s. 24-25.

³² U. Jeruszka, *Wnioski ogólne i rekomendacje*, [w:] U. Jeruszka (red.) *Metody ...*, s. 151.

4. KIERUNKI ROZWOJU SZKOLNICTWA W KONTEKŚCIE WYNIKÓW BADAŃ LOSÓW ABSOLWENTÓW

Przeprowadzone do tej pory w Polsce badania losów absolwentów koncentrują się na wczesnym etapie ich kariery, w którym następuje adaptacja zawodowa. W tym też okresie najbardziej widoczny jest wpływ jakości pracy szkół na karierę zawodową absolwentów. Do oceny efektów kształcenia zawodowego często bierze się pod uwagę poziom przygotowania teoretycznego i praktycznego absolwentów do wykonywania pracy w zawodzie. Wraz z umiejętnością poszukiwania pracy, do której ukształtowania powinna przyczynić się również szkoła, może on decydować o możliwościach podjęcia przez absolwentów pracy, a przez to wpływać na kształtowanie ich dalszej drogi zawodowej. Opinie absolwentów na temat ich przygotowania przez szkołę, zebrane podczas różnych badań prowadzonych w trakcie reformowania polskiego systemu szkolnictwa zawodowego po okresie transformacji prezentuje tabela 2.

Tabela 2

Opinia absolwentów na temat przygotowania ich przez szkołę do wykonywania zawodu i umiejętności poszukiwania pracy

Pozytywna ocena efektów pracy szkoły w zakresie	Badania z 1997 r.	Badania z 2000 r. dot. absolwentów z lat 1998/1999, 1999/2000		Badania z 2002 r. dot. absolwentów z 1999 r.	
	absolwenci studiów wyższych	technik handlowiec	ślusarz	finansista	ekonomista
Przygotowania teoretycznego	46,0%	96,8%	72,0%	85,9%	94,5%
Przygotowania praktycznego	27,0%	80,7%	84,0%	56,3%	72,7%
Przygotowania do poszukiwania pracy	7,5%	b.d.	b.d.	54,7%	50,9%

Źródło: Opracowano na podstawie: I. Białecki, E. Drogosz-Zabłocka, *Przejście między edukacją a rynkiem pracy*, [w:] S. Borkowska (red.), *Edukacja zawodowa a rynek pracy*, Warszawa 1999, s. 37; J. Figurski, *Losy zawodowe absolwentów w świetle badań przeprowadzonych w ramach projektu badawczego „Optymalizacja kształcenia zawodowego z punktu potrzeb rynku pracy”*, [w:] U. Jeruszka (red.), *Metody badania losów i karier absolwentów szkół zawodowych*, Warszawa 2001, s. 117; E. Ciepucha (red.), *Losy zawodowe absolwentów*, Łódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego, Łódź 2005, s. 15.

Przystawione w tabeli 2 wyniki badań wskazują, że polskie szkoły zawodowe najslabiej przygotowują swoich absolwentów do poszukiwania pracy. Co ciekawe, nie potwierdzają tej opinii dyrektorzy szkół. W innych badaniach z 2000 r. aż 77,3% dyrektorów deklarowało dobre wywiązywanie się placówek szkolnych z zadań związanych z przygotowaniem absolwentów do wejścia na rynek pracy. Jako metody realizacji tych zadań dyrektorzy wymieniali przede wszystkim przekazywanie treści związanych z przygotowaniem absolwentów do wejścia na rynek pracy na różnych przedmiotach (72,7% badanych), porady udzielane przez szkolnych pedagogów i doradców zawodowych (54,5%) oraz wykorzystanie służb poradnictwa zawodowego urzędów pracy (50,0%). Natomiast sporadycznie wymieniano stworzenie w szkole osobnego przedmiotu przeznaczonego do tego celu (4,5%). W tych samych badaniach zebrano opinie pracodawców i urzędów pracy na temat przygotowania absolwentów do wejścia na rynek pracy. Okazało się, że jedynie 41,7% pracodawców i 30,0% przedstawicieli urzędów pracy oceniło pozytywnie działania szkoły w tym zakresie. Jest to więc pogląd bardziej zbliżony do opinii absolwentów niż dyrektorów szkół³³. Wyniki badań wskazują, że przedsięwzięte do tej pory działania na rzecz poprawy przygotowania absolwentów do poruszania się po rynku pracy nie są zbyt skuteczne. Przede wszystkim należałoby upowszechnić zastosowanie w szkołach odrębnego przedmiotu, przygotowującego uczniów do poruszania się na rynku pracy. W dalszym ciągu powinna być rozwijana w tym zakresie współpraca szkół z urzędami pracy, a także z przedsiębiorstwami. Jednak najważniejsze wydaje się systematyczne badanie skuteczności podjętych przez szkoły działań, aby nie powtórzyła się sytuacja nadmiernie optymistycznej ich oceny przez dyrektorów, którą zaobserwowano w przytoczonych badaniach.

Analiza wyników badań z tabeli 2 wskazuje na jeszcze jedno ważne i typowe dla polskiego szkolnictwa zawodowego zjawisko. Generalnie polskie szkoły lepiej przygotowują swoich absolwentów do wykonywania zawodu od strony teoretycznej niż praktycznej. Wśród wymienionych grup absolwentów jedynie ślusarze uczący się w zasadniczych szkołach zawodowych, w których przeznacza się dużo godzin na zajęcia praktyczne i praktyki zawodowe deklarowali nieco lepsze przygotowanie praktyczne od teoretycznego. Biorąc pod uwagę niekorzystne zmiany w organizacji praktycznej części kształcenia zawodowego, opisywane w literaturze trudno się dziwić przytoczonym wynikom badań. W badaniach losów absolwentów można znaleźć również ocenę konkretnych umiejętności przypisywanych poszczególnym zawodom, które zostały nabyte w szkole. W niektórych przypadkach u absolwentów obserwuje się jedynie nieco słabszy stopień rozwoju pewnych umiejętności, które nie są

³³ U. Jeruszka, E. Drogosz-Zabłocka, K. Symela, *Efektywność zewnętrzna kształcenia zawodowego w opinii dyrektorów szkół zawodowych przedsiębiorstw i urzędów pracy*, [w:] U. Jeruszka, *Efektywność...*, s. 236-237.

kluczowe dla wykonywania zawodu. O ile informacje te będą stanowiły dla danej szkoły podstawę dokonania modyfikacji programów nauczania i doskonalenia metod nauczania można uznać, że zjawisko to nie stanowi zagrożenia dla jakości kształcenia. Niestety, czasami wyniki badań wykazują u absolwentów brak podstawowych umiejętności oczekiwanych przez pracodawców, co w znacznym stopniu może utrudnić znalezienie przez nich pracy. Na przykład podczas badania losów absolwentów przeprowadzonych w 1999 r. w Łodzi stwierdzono, że większość badanych absolwentów o zawodzie technik ekonomista nie posiada umiejętności prowadzenia dokumentacji księgowej³⁴. Z kolei T. Mering³⁵ przytacza przykłady absolwentek technikum krawieckiego, które nie potrafiły szyć lub kaletników, których nauczono jedynie kleić, ponieważ zajęcia z szycia usunięto z programu z powodu braku środków. W wypowiedzi tej pojawia się już częściowe wyjaśnienie przyczyn słabego przygotowania praktycznego absolwentów. Kolejnym, często wymienianym przez absolwentów, problemem kształcenia praktycznego jest słabe wyposażenie warsztatów szkolnych oraz niewłaściwa organizacja zajęć warsztatowych. Takie opinie zaobserwowano na przykład podczas badań efektywności kształcenia, przeprowadzonych w 1998 i 1999 r. wśród absolwentów uczonych według wdrażanych eksperymentalnie modułowych programów nauczania. Aż 57% badanych absolwentów dostrzegło potrzebę wyposażenia warsztatów w lepsze narzędzia i maszyny oraz urozmaicenie produkcji warsztatów. Lepiej absolwenci ocenili kwalifikacje nauczycieli, ponieważ uwagi na ich temat zgłosiło zaledwie 29% respondentów. Najczęściej absolwenci wskazywali na konieczność wszechstronnego i wieloprzedmiotowego przygotowania nauczycieli³⁶. Z kolei w trakcie badań efektywności kształcenia zawodowego z 2000 r. pracodawcy zwrócili uwagę na inny problem. Aż 45,8% z ankietowanych pracodawców twierdziło, że treści programów szkolnych są często przestarzałe w stosunku do technik i technologii stosowanych w przedsiębiorstwach³⁷.

Warto zastanowić się, jak dają sobie radę w pracy zawodowej absolwenci, dysponujący opisanym przygotowaniem praktycznym i teoretycznym. W przeprowadzonych w Polsce badaniach losów absolwentów można znaleźć informacje na temat wykorzystania wiadomości i umiejętności zdobytych w szkole podczas wykonywania pracy w przedsiębiorstwach. Zdaniem

³⁴ E. Ciepucha, *Losy zawodowe absolwentów jako instrument monitorowania rynku pracy*, Wojewódzkie Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego w Łodzi, Łódź 2000, s. 16.

³⁵ T. Mering, *Absolwenta (nie) zatrudnię*, „Nowe Życie Gospodarcze” 1998, nr 2, s. 51 (za: U. Jeruszka, *Elementy...*, s. 99).

³⁶ K. Symela, J. Figurski, *Metody badań efektywności zewnętrznej kształcenia zawodowego*, [w:] U. Jeruszka, *Efektywność kształcenia zawodowego. Kształcenie zawodowe a rynek pracy*, Warszawa 2000, s. 89.

³⁷ U. Jeruszka, E. Drogosz-Zabłocka, K. Symela, *Efektywność...*, s. 237.

pracodawców ankietowanych w latach 1997-1999 średnio 71,0% umiejętności uwzględnionych w programach nauczania można uznać za niezbędne do wykonywania zadań w pracy³⁸. Jednocześnie tylko 60,3% absolwentów różnego typu szkół zawodowych objętych badaniami w 2000 r. uznało, że w pełni wykorzystuje w swojej pracy zawodowej wiedzę i umiejętności wyniesione ze szkoły³⁹. Jest to kolejne świadectwo niedostosowania treści programów nauczania do potrzeb przedsiębiorstw. Wiedza i umiejętności zdobyte w szkole w przypadku znacznej liczby absolwentów pozwalają przede wszystkim na przygotowanie stanowiska pracy i właściwe wykonywanie zadań na tym stanowisku (tabela 3).

Tabela 3

Opinie temat przygotowania absolwentów przez szkołę do wykonywania różnorodnych zadań na stanowisku pracy (badania z 2000 r.)

Zakres zadań	Opinie absolwentów dot. przygotowania		Opinie pracodawców dot. przygotowania	
	pełne	wystarczające	pełne	wystarczające
Organizacja stanowiska pracy	39,7%	34,9%	12,5%	66,7%
Właściwe wykonywanie zadań na stanowisku pracy	36,5%	31,7%	8,3%	70,8%
Dostrzeganie i naprawianie błędów technologicznych i organizacyjnych	9,5%	42,7%	8,3%	37,5%
Znajdowanie nowych rozwiązań technologicznych i organizacyjnych	7,9%	44,4%	8,3%	20,8%
Samodzielne pokonywanie trudności	23,8%	42,9%	4,2%	41,7%

Źródło: Opracowano na podstawie J. Figurski, *Losy zawodowe absolwentów ...*, s. 122-124; U. Jeruszka, E. Drogosz-Zabłocka, K. Symela, *Efektywność zewnętrzna kształcenia zawodowego w opinii dyrektorów szkół zawodowych przedsiębiorstw i urzędów pracy*, [w:] U. Jeruszka, *Efektywność kształcenia zawodowego. Kształcenie zawodowe a rynek pracy*, Warszawa 2000, s. 235.

³⁸ J. Figurski, *Badania zawodowych losów absolwentów szkół zasadniczych uczestniczących w eksperymencie pedagogicznym Ministerstwa Edukacji Narodowej*, [w:] U. Jeruszka (red.), *Metody badania losów i karier absolwentów szkół zawodowych*, Warszawa 2001, s. 146.

³⁹ J. Figurski, *Losy...*, s. 127.

Skuteczne uczestnictwo w życiu zawodowym stawia przed absolwentami znacznie większe wymagania niż jedynie poprawne wykonanie zadań na stanowisku pracy. Analiza tabeli 3 wskazuje, że wielu absolwentów ma problemy z samodzielnym pokonywaniem trudności oraz przelożeniem zdobytej w szkole wiedzy na twórcze myślenie i działanie, co jest bardzo pożądane u współczesnych pracowników. Za niekorzystne zjawisko należy uznać także bardzo małe angażowanie się w działalność społeczną i racjonalizatorską, co wykazały badania losów absolwentów szkół zawodowych zrealizowane w 2000 r. Okazało się, że średnio tylko 17,5% ankietowanych absolwentów brała udział w pracach i działalności samorządu pracowniczego, 25,4% włączała się w ruch racjonalizatorski, a zaledwie 1,6% deklarowała przynależność do zakładowych organizacji społeczno-politycznych⁴⁰. Wszystko to świadczy o potrzebie stwarzania uczniom warunków do samodzielnego rozwiązywania problemów powstających w miejscu pracy i angażowania w działalność społeczną. Natomiast u wielu absolwentów dobrze wykształcona jest inna, pożądana przez pracodawców cecha – umiejętność pracy w zespole. W tych samych badaniach z 2000 r. 85,8% absolwentów potwierdziło dobrą lub raczej dobrą współpracę z kolegami w zespołach pracowniczych⁴¹. Szkoły zawodowe podjęły również wiele działań na rzecz rozwinięcia u swoich uczniów znajomości języków obcych oraz umiejętności posługiwania się nowoczesną technologią informacyjną.

Pokonaniu wielu z przedstawionych trudności, występujących w procesie przygotowania absolwentów szkół do kariery zawodowej powinien pomóc rozwój współpracy pomiędzy szkołami i przedsiębiorstwami. Przede wszystkim może ona stworzyć możliwości do lepszego przygotowania praktycznego i społecznego. W badaniach z 2000 r. aż 95,5% dyrektorów szkół i 91,7% pracodawców uznało, że realizacja kształcenia praktycznego w przedsiębiorstwie wpływa pozytywnie na jakość przygotowania zawodowego absolwentów⁴². Jednocześnie daje ona szansę szkołom na dostosowanie treści kształcenia zawodowego do potrzeb lokalnego rynku pracy. Taką możliwość dostrzegło 77,3% badanych w 2000 r. dyrektorów szkół oraz 54,2% pracodawców. Część z nich stwierdziła ponadto, że umiejscowienie kształcenia praktycznego w przedsiębiorstwach może nawet wpłynąć na zmianę struktury szkolnictwa zawodowego⁴³. W świetle tych stwierdzeń i zaprezentowanych wcześniejszej opinii na temat przygotowania absolwentów do wykonywania zawodu wprowadzenie systemu kształcenia dualnego wydaje się korzystnym rozwiązaniem. Interesujący jest jednak fakt, że w trakcie tych samych badań

⁴⁰ Tamże, s. 125.

⁴¹ Tamże.

⁴² U. Jeruszka, E. Drogosz-Zablocka, K. Symela, *Efektywność...*, s. 240.

⁴³ Tamże, s. 241.

z 2000 r. 63,6% dyrektorów szkół i zaledwie 29,2% pracodawców wyraziło opinię, że system dualny może mieć wpływ na zmniejszenie bezrobocia absolwentów. Rozbieżność między oceną przydatności realizacji kształcenia praktycznego w przedsiębiorstwach i przydatności systemu dualnego w likwidowaniu bezrobocia absolwentów wynika w dużej mierze z przekonania, że system dualny jest tylko jednym z czynników decydujących o losach zawodowych absolwentów⁴⁴. Warto zwrócić uwagę na fakt, że niechęć do współpracy między przedsiębiorstwami i szkołami może wynikać także z pewnych przeszkód, które powinny zostać zlikwidowane. W trakcie badań dyrektorzy szkół i pracodawcy wymieniali wśród czynników utrudniających tę współpracę m.in. brak środków finansowych wydzielonych w budżecie przedsiębiorstwa na wynagrodzenie dla ucznia – praktykanta, brak środków finansowych wydzielonych w budżecie przedsiębiorstwa na prowadzenie praktycznej nauki zawodu, brak w przedsiębiorstwie wewnętrznego centrum kształcenia ze specjalnym wyposażeniem i personelem czy brak instytucji pośredniczącej w nawiązywaniu kontaktów szkół z przedsiębiorstwami⁴⁵.

W trakcie badań losów absolwentów często zbiera się informacje o czasie, jaki mija od zakończenia szkoły do znalezienia pierwszej pracy przez jej absolwentów. Nie zależy on jedynie od jakości przygotowania absolwentów szkół do kariery zawodowej, ale także od sytuacji na lokalnym rynku pracy. Pomimo tego może stanowić dla szkół ważną informację. Na przykład, w badaniach przeprowadzonych w 2002 r. w kilku łódzkich szkołach zawodowych stwierdzono, że większość ich absolwentów (87,5%) podjęła pierwszą pracę już w ciągu 5 miesięcy. W literaturze spotyka się jednak doniesienia o szkołach, które kształcą bezrobotnych absolwentów, z których 30-50% nie znajduje zatrudnienia⁴⁶. Szybkie znalezienie pracy jest wprawdzie istotne dla absolwentów, ale nie gwarantuje jeszcze harmonijnego rozwoju kariery zawodowej. Dlatego warto się przyjrzeć innym informacjom na temat początków kariery absolwentów. Tabela 4 prezentuje zgodność pracy podejmowanej przez absolwentów z wyuczonym zawodem, ocenioną podczas dwóch badań losów absolwentów szkół zawodowych.

Okazuje się, że tylko część absolwentów podejmuje pracę w wyuczonym zawodzie lub przynajmniej ma możliwość wykorzystania zdobytych kwalifikacji w wykonywanej pracy. Z pewnością nie jest to korzystne dla rozwoju kariery absolwentów. Autorzy badań z 2002 r., przeprowadzonych w województwie łódzkim zapytali również absolwentów o przyczyny niezgodności pracy

⁴⁴ Tamże, s. 243.

⁴⁵ U. Jeruszka, E. Drogosz-Zabłocka, K. Symela, *Kształcenie przemienne w polskim szkolnictwie zawodowym*, [w:] U. Jeruszka, *Efektywność kształcenia zawodowego. Kształcenie zawodowe a rynek pracy*, Warszawa 2000, s. 277.

⁴⁶ M. Kabaj, *Projekt systemu integracji edukacji zawodowej i rynku pracy w kierunku kształcenia dualnego*, [w:] S. Borkowska (red.), *Edukacja zawodowa ...*, s. 106.

z wyuczonym zawodem. Okazało się, że najczęściej występującą przyczyną jest brak pracy w wyuczonym zawodzie. Wśród innych powodów podjęcia pracy niezgodnej z wykształceniem wymieniano: otrzymanie oferty lepiej płatnej pracy lub pracy w lepszych warunkach, a także niechęć do pracy w zawodzie⁴⁷. Wyniki te wskazują właściwie na dwa problemy: brak informacji na temat, które z zawodów są deficytowe, a które są nadwyżkowe oraz niewłaściwe rozpoznanie przez uczniów własnych uzdolnień i zainteresowań. Pomimo tego w opisanych badaniach jako czynniki decydujące o wyborze zawodu pojawiały się właśnie zainteresowania własne (w badaniach z 2002 r. – 28,4% absolwentów) oraz przewidywania dotyczące łatwości uzyskania pracy w zawodzie (w badaniach z 2000 r. – 26,9% absolwentów, w badaniach z 2002 r. – 18,6% absolwentów).

Tabela 4

Zgodność pracy podejmowanej przez absolwentów z wyuczonym zawodem

Zgodność pracy z wyuczonym zawodem	Badania z 2000 r. dot. absolwentów z lat 1998/1999, 1999/2000		Badania z 2002 r. dot. absolwentów z 1999 r.	
	technik mechanik	ślusarz	ekonomista	handlowiec
Całkowicie zgodna	46,1%	31,3%	17,5%	3,4%
Niezgodna, ale wykorzystane są zdobyte kwalifikacje	b.d.	b.d.	10,2%	6,8%

Źródło: Opracowano na podstawie: J. Figurski, *Losy zawodowe absolwentów ...*, s. 119; E. Ciepucha (red.), *Losy ...*, s. 51.

Jednak stosunkowo niewielka grupa absolwentów deklaruwała te kryteria wyboru. Ponadto nie ma pewności, jak rzetelne były ich informacje na temat deficytowych zawodów, a także czy potrafili dobrze rozpoznać swoje predyspozycje zawodowe. Spora grupa absolwentów dokonywała raczej przypadkowego wyboru zawodu, a tym samym właściwie nie planowała swojej kariery zawodowej. Na przykład, w przypadku 32,4% absolwentów badanych w 2000 r. i 15,5% absolwentów badanych w 2002 r. o wyborze kierunku kształcenia zadecydowało położenie szkoły w pobliżu miejsca zamieszkania⁴⁸. Oznacza to, że proces przygotowania absolwentów przez szkołę do wykonywania zawodu musi zostać poprzedzony szeregiem działań, które

⁴⁷ E. Ciepucha (red.), *Losy ...*, s. 51.

⁴⁸ J. Figurski, *Losy ...*, s. 117; E. Ciepucha (red.), *Losy ...*, s. 13.

pomogą uczniom wybrać odpowiedni dla nich zawód. Musi on być dostosowany do potrzeb rynku pracy (dzięki dostępnym informacjom z monitorowania zawodów nadwyżkowych i deficytowych i prognoz popytu na pracę) oraz do aspiracji życiowych, uzdolnień i zainteresowań młodzieży (dzięki skutecznemu doradztwu zawodowemu).

Badania losów absolwentów przekazują mniej informacji na temat dalszych etapów kariery zawodowej absolwentów. Można w nich jednak dostrzec, że absolwenci chętnie kontynuują naukę w szkole lub uzupełniają swoje kwalifikacje na kursach i szkoleniach. Na przykład 83,0% absolwentów badanych w 2002 r. w wybranych szkołach województwa łódzkiego podjęło dalszą naukę. Niektórzy jednocześnie pracują i uczą się. Część z tej grupy absolwentów (około 20,0%) zdecydowała się na uzupełnienie kwalifikacji na kursach lub szkoleniach, przy czym aż 75,0% z nich potwierdziło pozytywny wpływ odbytego kursu (szkolenia) na znalezienie pracy⁴⁹. Przetoczone wyniki badań wskazują, że koncepcja kształcenia ustawicznego ma uzasadnienie, ponieważ większość absolwentów pragnie podnieść swoje kwalifikacje w celu zdobycia satysfakcjonującej ich pracy. Należy jednak pamiętać, że i w tym przypadku kształcenie będzie wspierać rozwój kariery absolwentów, o ile przy jego planowaniu uwzględnione będą prognozy popytu na pracę oraz aspiracje życiowe i predyspozycje zawodowe absolwentów.

5. ZAKOŃCZENIE

Efektywny system edukacji stanowi w gospodarce opartej na wiedzy kluczowy czynnik rozwoju społeczno - gospodarczego. Przejawem wysokiej jakości kształcenia powinno być lepsze przygotowanie absolwentów szkół do kariery zawodowej. W Polsce wraz ze zmianą systemu społeczno-gospodarczego trzeba było stworzyć zupełnie nowy model szkolnictwa zawodowego. Było to bardzo trudne zadanie, szczególnie w warunkach znacznych ograniczeń finansowych. Pomimo tego w polskim szkolnictwie zawodowym dokonano wiele zmian, których celem było lepsze przygotowanie absolwentów do kariery. Między innymi utworzono wolny rynek usług edukacyjnych, wprowadzono nową strukturę szkolnictwa, rozszerzono zakres kształcenia ogólnego, pojawiły się nowe kierunki i specjalności, stworzono możliwości dostosowywania programów nauczania do lokalnych potrzeb, zmieniono system motywowania nauczycieli, rozpoczęto modernizację systemu kształcenia ustawicznego. Z punktu widzenia wymogów gospodarki opartej na wiedzy szczególnie ważne są działania na rzecz podnoszenia poziomu wykształcenia społeczeństwa, umożliwienie absolwentom aktualizacji

⁴⁹ E. Ci e p u c h a (red.), *Losy ...*, s. 15, 29.

kwalifikacji przez całe życie oraz wspieranie rozwoju informatyzacji. Jednak przeprowadzone w Polsce badania losów absolwentów wskazują, że w szkolnictwie zawodowym w dalszym stopniu istnieje wiele nierozwiązanych problemów, które obniżają jakość kształcenia. Na pierwszy plan wysuwa się słabe przygotowanie praktyczne absolwentów i niedostosowanie programów nauczania do potrzeb pracodawców. Do zmiany takiego stanu rzeczy niezbędne jest stworzenie warunków sprzyjających współpracy między przedsiębiorstwami, przede wszystkim uregulowania prawnego zasad tej współpracy (np. kwestii finansowania praktycznego kształcenia zawodowego). Kolejnym ogromnym wyzwaniem jest przekazanie uczniom wiedzy na temat funkcjonowania rynku pracy, metod poszukiwania pracy, planowania własnej kariery. Wyniki badań losów absolwentów pokazały, że podjęte do tej pory działania okazały się nieskuteczne. Niepokój budzi również fakt, że wielu absolwentów ma problemy z przełożeniem wiedzy zdobytej w szkole na twórcze myślenie i działanie. Wskazuje to na potrzebę pobudzania kreatywności uczniów. Na koniec warto jest podkreślić, że choć inwestycje w edukację w gospodarce opartej na wiedzy należy uznać za priorytetowe, to nie każda z nich skutecznie wspiera rozwój kariery zawodowej absolwentów i prowadzi do wzrostu gospodarczego. Niezbędna jest więc systematyczna ocena efektywności działań podejmowanych w celu poprawy jakości kształcenia. Wpływ przygotowania absolwentów szkół do kariery zawodowej najpełniej można ocenić za pomocą badania losu absolwentów.

Urszula Feliniak

PREPARING SCHOOL LEAVERS TO START A CAREER

In the modern world, a socio-economic development is essentially based on knowledge. It is therefore believed that educational investments can accelerate the pace of economic growth and in the individual dimension help better prepare school-leavers to launch a satisfying career. The article discusses directions of the Polish vocational education reform and the concept of vocational lifelong learning. Surveys of school leavers' further careers were proposed to assess the effectiveness of the actions taken. The article characterizes the method and discusses the present state and directions in further development of the Polish vocational school system based on results provided by surveys conducted in Poland.